

II. PETRIKON

A XII. század középső harmadának bizánci–magyar háborúi során I. (Komnénosz) Mánuel császár (1143–1180) 1164-ben vezetett sikeres hadjáratot III. István király (1162–1172) ellen⁴⁷. Serege élén Pagatzionig (Bácsig) tört előre, és itt csata nélkül is számára előnyös egyezményt sikerült kötnie. A hadjárat eseményeit Jóannész Kinnamosz ismerteti részletesebben⁴⁸, de leírásának egyes pontjai többféle módon is értelmezhetők⁴⁹. A hadjárat eseményeit rögzítő 21. fejezet eleje Moravcsik Gyula fordításában⁵⁰ így hangzik: „Ezért a császár Kilikiába kellő sereget küldött az ottani városok védelmére, maga pedig a Duna felé igyekezett, s a Száván átkelve Titellel szemben állította fel seregét (...) ő maga (: ti. Mánuel császár – T. M. :) pedig felkerekedve egész seregével Titeltől előbbre vonult. A császár egy Petrikon nevű helyhez érve ott sátort ütött. Ez a hely a belső Pannoniába vezető út első határállomása.”

Mivel a Petrikon megnevezés csak ebben az egy írott forrásban fordul elő⁵¹, régóta általánosan elfogadottá vált az a következtetés, hogy Kinnamosz alakított át, tett görögösebb hangzásúvá egy eredetileg másképp hangzó helynevet. A névcserle lehetőségét erősíti az auktor antikizáló stílusa⁵² is. Petrikon azonosítására két elgondolás született. Vjekoslav Klaić bővebb magyarázat nélkül Petrikon és Pétervárad közé tett egyenlőségjelet⁵³. Minden bizonnyal abból indult ki, hogy a görög névalak első része a Πετροσ (Péter) személynévből vezethető le. Pauler Gyula ezzel ellentétben a Petrikon első részében a magyar „kó” szó görög fordítását látta meg⁵⁴, ezért azonosította a Kinnamosz-féle helynevet

a szerémségi Kóvel vagy Bánmonostorával, a mai Banoštorral. A két elgondolás közül Vjekoslav Klaićnak lett több követője. A Petrikon-Pétervárad azonosítás főleg a horvát, a szerb, később a jugoszláv kutatásban terjedt el, de átvették e nézetet egyes nyugat-európai bizantinológusok is⁵⁵. Pauler Gyula vélekedése a magyar szakemberek körében talált kedvező visszhangra⁵⁶. Van azonban olyan történész is, aki a két elgondolás közül egyik mellett sem mer állást foglalni⁵⁷.

Vizsgáljuk meg, létezhetett-e mindkét helynév a XII. század középső harmadában! Kón 1142 és 1163 közt Belos bán alapított monostort⁵⁸ – emiatt lett a helység másik neve Bánmonostora. Joggal feltételezhető tehát, hogy a hadjárat idején, 1164-ben a Kó helynév már használatban volt. Más tanulsággal szolgál Pétervárad története. A bélakúti/pétervárad ciszterci monostor 1237-es alapítólevelére⁵⁹ támaszkodva vonta le Érdujhelyi Menyhért azt a következtetést⁶⁰, hogy Pétervárad a XIII. század második feléig nem a Szerémségben, a későbbi azonos nevű település helyén állt, hanem a Duna bal partján, a korabeli Bács megyében terült el. A kutatók egy része⁶¹ e vélekedést azzal egészíti ki, hogy Pétervárad ekkor még a Duna mindkét partjára, a rév mindkét oldalára kiterjedt. A bal parti, XII–XIII. századi települést a régészeti feltárások is bizonyították⁶². Az írott források és a tárgyi objektumok összevetéséből az is kiderül, hogy a tatárjárás előtti település magja, a vásártér, valamint a legfontosabb épületei, a plébániatemplom és a földvár is a Duna bal partján állt⁶³.

A bélakúti/pétervárad monostor alapítólevele segítségével Érdujhelyi Menyhért azt is kimutatta⁶⁴, hogy a Pétervárad nevében rejlő személy nem Szent Péter⁶⁵, nem Orseolo Péter király (1038–1041; 1044–1046)⁶⁶, nem Amiens-i Péter kereszties vezér⁶⁷, és nem is egy Péter nevű remete⁶⁸. A névadó Töre vagy Toraj⁶⁹ fia Péter Gertrud királyné gyilkosa⁷⁰, Katona József Bánk bánjának Petur bánja. Péter comes a XIII. század elején fényes karriert futott be⁷¹. Felváltva volt pozsonyi, bihari, soproni, bácsi és csanádi ispán és Gertrud királyné udvarbírája. Az okiratokban neve első ízben 1194-ben tűnik fel⁷², amiből sejthető, hogy nem a XII. század első harmadában született. Igencsak valószínűtlen, hogy Töre/Toraj fia Péter – aki egyetlen írott forrás szerint sem volt aggastyán az 1213-as királynégyilkosság idején – már 49 évvel korábban, 1164-ben egy olyan település ura, amelyet a többi korabeli Váradtól az ő neve hozzáadásával szokás megkülönböztetni. A XIII. század eleje előtt Péterváradot minden valószínűség szerint egyszerűen csak Váradnak hívták⁷³ – még 1223-ban is e néven szerepel III. Honorius pápa (1216–1227) egy levelében⁷⁴. E település, mivel teljes egészében, vagy nagyjából a Duna bal partján feküdt, egyáltalán nem, vagy csak igen kis mértékben került a bizánci sereg felvonulásának út-

jába⁷⁵. Így Mánuel császár krónikásának figyelmét is könnyen elkerülhette, annál is inkább, mert az egyáltalán nem törekedett arra, hogy a bizánci had által érintett összes települést megemlítsen⁷⁶.

Vjekoslav Klaić 1880-ban próbálta meg kideríteni a Petrikon megnevezés mögött rejtőzködő helységeket⁷⁷. Ekkor még nem ismerhette Pétervárad Árpád-kori történetének sajátosságait. Érdujhelyi Menyhért ugyanis 1891-ben publikálta első ízben észrevételeit⁷⁸. A téves azonosítás elterjedését nagymértékben elősegítette, hogy e megállapításokra maga Vjekoslav Klaić sem figyelt fel későbbi munkáiban⁷⁹, és követői is szem elől tévesztették. Pedig Érdujhelyi Menyhért észrevételei több ízben is megjelentek szerbhorvát nyelven⁸⁰.